

УДК 28:94(477.83/.86)

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***ЛИСТ-МЕМОРІАЛ МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА
СЕМБРАТОВИЧА 1871 р. У СПРАВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ РУСИНІВ ГАЛИЧИНИ**

У статті висвітлюються історичні обставини написання і зміст листа-меморіалу митрополита Йосифа Сембратовича (1870–1882 рр.) від 28 грудня 1870 р. (9 січня 1871 р.) у справі національної самоідентифікації галицько-руського населення. Лист був адресований лідерам галицьких народовців і русофілів (москвофілів) з метою примирення обох течій національного руху. Вони дискутували навколо питання, ким є місцеві русини-українці: частиною самобутнього українського народу чи ширшої спільноти, до якої входили «великороси», «малороси» і «білоруси». Однак акція не змогла подолати роз'єднання сил у національному таборі, а посилення русофільських впливів у Галичині в 1870-х рр. стало однією з причин відставки Й. Сембратовича, котрий не зміг панувати над складною політичною ситуацією.

Ключові слова: митрополит, Й. Сембратович, лист-меморіал, Галичина, народовці, русофіли (москвофіли).

Ключову роль у національному відродженні в підавстрійській Галичині ХІХ – початку ХХ ст. відіграло утвердження новочасної української національної самосвідомості, що відбувалося крізь призму суперництва національно-політичних орієнтацій. Питання про національну приналежність галицьких русинів, як називало себе місцеве населення під австрійською владою¹, практично вирішувалося в другій половині ХІХ ст. у формі народовства (українофільства) або русофільства (москвофільства). Провідні позиції в національному русі Галичини ХІХ століття займало греко-католицьке духовенство. У пропонованій статті проаналізовано позицію митрополита Йосифа Сембратовича у справі національної самоідентифікації галицько-руського населення, висловлену в листі-меморіалі 28 грудня 1870 р. (9 січня 1871 р.) у Львові, що був адресований місцевим народовцям і русофілам з метою примирення обох течій національного руху. Обрана тема привертала увагу дослідників², але й досі викликає науковий і суспільно-політичний інтерес.

¹ У протоколах засідань Головної руської ради в 1848–1851 рр. жодного разу не зафіксовано етнонім «Україна» й похідні від нього – «українець», «український», на засіданнях Ради говорили про «Русь», «русинів», «руську мову», «галицько-руський народ», декілька разів використано термін «малоруський» (див.: Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / за ред. О. Турія; упоряд. У. Кришталович та І. Сварник. – Львів, 2002. – С. 1, 19, 30, 32, 58, 75, 88, 105, 108, 119, 122).

² Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми. Додаток / Мар'ян Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 599–603.

Греко-Католицька Церква (далі – ГКЦ), що взяла на себе керівництво українським національним рухом після переходу Галичини під австрійську владу (як зневажливо казали поляки: «Піп і хлоп – то руський народ»), наприкінці 1860-х рр. постала перед необхідністю пошуку свого місця в політичній структурі краю. У галицькому суспільстві в умовах демократизації політичного устрою Габсбурзької монархії в 1860–1870-х рр., проголошення конституції і демократичних свобод набули розвитку інституційні процеси в середовищі народовської і русофільської (москвофільської) течій. Народовці обстоювали новочасну українську національну ідею, приналежність галицьких русинів до самостійної української нації, наближали галицькі мовні норми до загальноукраїнських і пропагували твори українських письменників Наддніпрянщини³. Водночас «русофіли» наріжним каменем своєї ідеології визнавали історичну, культурну й духовну єдність галицьких русинів із народами єдиного панруського (східнослов'янського) простору, користувалися на письмі макаронічним «язичієм». Однак питання термінологічного означення цієї течії залишається дискусійним, серед пропонованих термінів найчастіше зустрічаються «русофіли», «москвофіли», «общероси»⁴. Стаття І. Наумовича у львівській русофільській газеті «Слово» (виходила з 1861 р.), опублікована влітку 1866 р. (ч. 59), про мовно-культурну єдність руського населення краю з усіма «руськими» засвідчила зміну національно-політичної орієнтації «Слова» в бік зближення з Росією⁵.

Прогресуюче розмежування національно-політичних сил у Галичині виразно засвідчили суперечки навколо публікації двох листів П. Куліша до Я. Головацького восени 1866 р., що розгорілися в народовській і русофільській пресі, мали відгук навіть у російській періодиці: Я. Головацький остаточно перейшов на москвофільські позиції, виїхав 1867 р. до Росії, тоді як П. Куліш зблизився з галицькими народовцями, взяв активну участь у виданні народовського журналу «Правда» у Львові⁶. За цих умов вища церковна ієрархія проявляла природне бажання повернутися до «близького періоду однозначності», коли руський табір був єдиним у протистоянні з поляками, а між народовцями і москвофілами до середини 1860-х рр. не існувало гострих суперечностей у визначенні напрямку національного розвитку. По суті, форми національного життя до 1860-х рр. визначали в основному церковні ієрархи ГКЦ⁷. Характерно, що першу українську політичну організацію в краї – Головну руську раду (далі – ГРР), засновану в травні 1848 р., – очолив митрополит Григорій Яхимович.

На хвилі дедалі очевиднішого провалу започаткованої в 1869 р. спроби польсько-української угоди Ю. Лаврівський виступив з ідеєю

³ Наддніпрянщина або Наддніпрянська Україна – етнічні українські землі під Росією в XIX – на початку XX ст.

⁴ *Детальніше див.:* Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини / Ігор Райківський. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 19.

⁵ Дописи. Отъ Львова (Поглядь въ будущность) // Слово. – 1866. – Ч. 59. – 27 липня (8 августа). – С. 1, 2. Підпис: *Одинъ именемъ многихъ*.

⁶ Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини / Ігор Райківський. – С. 511–521.

⁷ Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми / Мар'ян Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 591, 592.

створення єдиного руського політичного товариства, що мало подолати роз'єднання сил у національному русі. У тогочасній Галичині не існувало інституцій, що виконували б роль загальнонаціональних представницьких органів на зразок ГРР 1848 р. Організацію товариства «Русская рада» (далі – «Руська рада») взяв на себе «провізоричний» комітет – тимчасове правління на чолі з русофілом Й. Кульчицьким та Ю. Лаврівським. Народовці узалежили своє перебування в «Руській раді» від декларування нею програми з визнанням національної окремішності «руського» (українського) народу від польського й російського. Перші загальні збори товариства, призначені на 9 червня 1870 р., не відбулися через протидію русофілів, що, опинившись у меншості, наполягли на перенесенні засідання під приводом відсутності комісара поліції⁸. На установчих зборах «Руської ради» 7 вересня 1870 р. у Львові, на які русофілам таки вдалося зібрати більшість (переважно за рахунок священиків із провінції), з товариства було виключено сім народовських діячів (А. Вахнянина, О. Партицького та ін.). На знак протесту Ю. Лаврівський заявив про вихід з «Руської ради», разом із ним зал засідання покинули решта народовців. Головою товариства (до 1879 р.) обрано Т. Павликова, «Руська рада» опинилася в руках русофілів, хоч замислювалося це товариство як політичний осередок усіх галицьких русинів⁹.

У лютому 1871 р. політичне товариство «Руська рада» виробило власну програму, що передбачала лояльність до Відня, політичну боротьбу за народні права і свободи місцевих русинів («имъ пособствовать и ихъ цѣлость сохранять»). Зокрема, ставилися вимоги забезпечення рівноправності всіх народів Габсбурзької монархії, прийняття нового «закону о народностях», який би урівняв права русинів і поляків, запровадження безпосередніх виборів до парламенту тощо¹⁰. Водночас керівники «Руської ради» спочатку уникли декларації про приналежність галичан до будь-якого ширшого етнічного простору поза межами провінції («мы, Русины Галиции, числомъ до трехъ миліоновъ душъ въ громадной масѣ заселяющіи яко первобытныи жители большую восточную часть того коронного края, стоимо съ непоколибимою вѣрностію и прадѣдною преданностію при Высочайшей Династії...»)¹¹. У програмних документах «Руської ради» не було чіткості й повного розуміння етнічної самоназви галичан. Так, у статуті організації говорилося, що це є документ «русского народа»¹², а в програмі – про цілі «русинів» («русиновъ»).

По суті, товариство вважало можливим не розвивати тези про приналежність галицьких русинів до всеруського простору, у формулюванні програмних положень вживало терміни «Русины Галиції»,

⁸ Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті) / Олексій Сухий. – Львів, 2003. – С. 131, 132.

⁹ Аркуша О. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд / Олена Аркуша, Мар'ян Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 239, 241.

¹⁰ Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 137, 141, 142.

¹¹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України), ф. 196 (Політичне товариство «Руська рада», м. Львів), оп. 1, спр. 7, арк. 1; Програма политического общества Русиновъ «Русская Рада» во Львовѣ / Перепечатано изъ «Слова». – Львовѣ, 1871. – С. 1.

¹² ЦДІАЛ України, ф. 196, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

«наша галицько-руська народність». Водночас керівництво «Руської ради» не погоджувалося піднести до програмного рівня винятково українську версію національної ідентичності галицько-руського населення, на чому категорично наполягали народовці¹³. В окремому положенні програми говорилося про ставлення до українофільства, «партії української». Українське питання в Росії базувалося на козацькому міфі, історичній пам'яті про колишню самостійність «України козацької», але, як було сказано, «козацтво не было николи народомъ, а лишь институцією военною...». Український національний рух у Галичині («новая Украина») розглядався в загальнооруському контексті як складова єдиного організму, названого «народъ руській», що створив могутнє «государство російское»¹⁴. Містився заклик до місцевих народовців як «партії галицько-української» усвідомити неможливість «воскресенія України въ пределах монархіи австрійської», працювати передусім «для добра» підавстрійської Русі¹⁵.

З іншого боку, в грудні 1868 р., ще до політичного товариства «Руська рада», у Львові виникло народовське культурно-освітнє товариство «Просвіта», першим головою якого обрано А. Вахнянина. Товариство сприяло утвердженню в масах української національної самосвідомості, зайнялося поширенням освіти, ліквідацією неписьменності й розвитком культури через видання популярних читанок, календарів, творів класиків нової української літератури, проведення культурно-масової роботи, поширення економічних знань тощо¹⁶. Попервах діяльність «Просвіти» мала науково-освітній характер, обмежувалася вузьким колом інтелігенції, в організаційному плані значно поступалася русофільському «Товариству ім. М. Качковського», заснованому на протигагу «Просвіти» в 1874 р.¹⁷. Однак за кілька десятиліть товариство перетворилося в загальнонародну освітню організацію, що мала широку суспільну підтримку. Щоправда, до середини 1890-х рр. «Просвіта» користувалася у виданнях етимологічним правописом, перейшла на фонетичний принцип тільки з офіційним затвердженням нового правопису під час «нової ери».

В ідейні суперечки між народовськими і русофільськими лідерами вирішила втрутитися вища церковна ієрархія, яку в 1870 р. очолив митрополит Йосиф Сембратович. Він народився в листопаді 1821 р. у с. Криниця на Лемківщині (сучасна територія Польщі) у священничій родині. Після закінчення богословських студій у Віденському університеті був висвячений на священника 1845 р., а в серпні 1870 р. став митрополитом ГКЦ. Йосиф Сембратович увійшов в історію не лише як впливовий церковний діяч, але й як один із найвизначніших організаторів антиалкогольного руху з метою боротьби з надмірним споживанням спиртного (за підрахунками науковців, у досліджуваний період близько

¹³ Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 137, 138, 139.

¹⁴ Проектъ политической программы для Руси австрійской / Черезъ Г. М. Л. – Львовъ, 1871. – С. 12, 13, 14.

¹⁵ Там само. – С. 16, 18.

¹⁶ Алексієвєць М., Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у національно-культурному відродженні Східної Галичини (1868–1914) / Микола Алексієвєць, Іван Зуляк. – Тернопіль, 1999. – С. 45, 46, 49.

¹⁷ Там само. – С. 50, 51.

10% суспільно корисної праці в Галичині витрачалося на алкоголь)¹⁸. У посланні Йосифа Сембратовича до священників і віруючих у квітні 1874 р. пияцтво було засуджено як «найбільший гріх». На прохання митрополита ГКЦ папа Пій IV у червні того ж року благословив створення братств тверезості серед греко-католицького населення в Габсбурзькій монархії. Ініційований Йосифом Сембратовичем рух тверезості набув значного розвитку (в другій половині 1870-х рр. т. зв. «місії тверезості» відбулися в більшості галицьких сіл), що викликало спротив серед польської шляхти, причетної до виготовлення алкогольної продукції, через втрату значної частини своїх прибутків¹⁹.

Влучний аналіз особливостей характеру і багатогранної діяльності митрополита Йосифа Сембратовича дав владика Софрон Мудрий. Він писав: «Митрополит Йосиф Сембратович визначався непохитною вірою, з якою він витримував усі терпіння задля своєї прив'язаності до Апостольського Престолу і до обряду, а передусім побожністю і ангельською непорочністю життя. Саме ця побожна схильність до споглядального життя, нічних чувань і суворих постів, при незвичайній добродушності, в якій він був строгий до себе, але надто поблажливий для підвладних, за що новіші історики вважають його надто слабким, що не доріс до свого завдання в таких обставинах життя. І все це спонукало його зректися управи митрополією 1882 року...»²⁰. К. Левицький згадував про митрополита як «богомільного священика...»²¹. Очевидно, в Йосифа Сембратовича була глибока побожність і прагнення прислужитися рідному народу, поблажливий характер. Після свого призначення митрополитом він проявив інтерес до національного руху в Галичині з метою примирення позицій народовців і русофілів у питаннях національно-політичної самоідентифікації.

На зламі 1870–1871 рр. Йосиф Сембратович ініціював народовсько-русофільські переговори, документом для яких стали «Мысли для согласного поступованя галицкихъ Русиновъ въ дѣлахъ своихъ народныхъ» (10 пунктів, автор – радник митрополічної консисторії М. Малиновський)²². Нарада 27 грудня 1870 р. (8 січня 1871 р.) у Львові за участю верхівки ГКЦ і представників духовенства з провінції, проведена на запрошення Йосифа Сембратовича, вирішила винести документ на обговорення народовської «Просвіти» і контрольованого русофілами політичного товариства «Руська рада». Автором проекту угоди, правдоподібно, був радник митрополічної консисторії Михайло Малиновський (1812–1894 рр.). Випускник духовної семінарії у Відні, він був висвячений митрополитом М. Левицьким у 1837 р., залишався найближчим дорадником і співробітником Йосифа Сембратовича в 1870-х – на початку 80-х рр., навіть писав пастирські листи

¹⁸ Савчук Б. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX – 30-х роках ХХ ст. / Борис Савчук. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 69.

¹⁹ Там само. – С. 92, 94, 102.

²⁰ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні / Софрон Мудрий. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 421.

²¹ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів / Кость Левицький. – Львів, 1926. – С. 132.

²² Лист-меморіал митрополита Й. Сембратовича до «Руської ради», адресований голові товариства Т. Павликову 28 грудня 1870 р. (9 січня 1871 р.) у Львові, опубліковано, *див.*: Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми. Додаток / Мар'ян Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 599–603.

митрополита²³. Наступного дня було підготовлено відповідні листи-меморіали до народовської і русофільської інституцій. М. Мудрий висловив припущення, що згода Йосифа Сембратовича виступити посередником у переговорах між народовцями і русофілами була результатом впливу на митрополита русофільських лідерів, котрі прагнули підпорядкувати своїм світоглядним засадам вищу церковну ієрархію греко-католиків²⁴.

«Мысли...» склалися з десяти пунктів, неоднакових за обсягом. У листі-меморіалі Йосифа Сембратовича до «Руської ради» і «Просвіти» говорилося передусім про визнання католицької віри східного обряду, збереження вірності до Австрійської держави й династії Габсбургів, щоб не допустити будь-які звинувачення в антидержавних устремліннях. Так, у § 1 говорилося про визнання католицької віри «съ обрядомъ греч. католическимъ (славянскимъ-рускимъ)», щоб вони ніколи «не нарушались и свято хранились...», а в § 2 мова йшла про «переданну намъ предками нашими вѣрность ко Австрії и ей августѣйшой Династїи», яку необхідно надалі «совѣстно хоронити и объявляти такъ, чтобы не дати и самого позора, абы насъ посуджали о якись заграничны стремленія...». Серед закордонних прагнень, які відкидалися в документі, було названо ймовірне приєднання до Росії, відновлення Речі Посполитої або навіть злуку з Наддніпрянською Україною («или ко присоединенію ко Россіи или ко востановленію давной Польши и якоись украинской, якоись малоруской державы чи тамъ въ федераціи чи не въ въ федераціи съ Польщою»). Отже, документ ставив знак рівності між перспективами приєднання Галицької Русі до Російської імперії, відновлення Речі Посполитої або створення Української (малоруської) держави. Автори документа наголошували, що поляки навмисно представляють галицьких русинів у Відні ворогами держави, «клевета о стремленіяхъ нашихъ ко московщинѣ есть также безъосновна...»²⁵.

§ 3 наголошував на необхідності «розвивати нашу галицко-руську народність» у політичному, науковому й матеріальному напрямі («въ направленіяхъ политичномъ, науковомъ и матеріальному»), дотримуватися вірності австрійській конституції і сприяти прийняттю спеціального державного закону про «народності», що забезпечив би національну рівноправність «для нашей русской народности». Особливо наголошувалося на необхідності відповідно до традиції вважати греко-католицьких ієрархів захисниками інтересів не лише церковних, але й загальнонаціональних («народныхъ»). У § 4 пропонувалося прийняти за основу нормалізації українсько-польських відносин («упорядкованя честного сожитія и честныхъ отношеній mezi польскою и рускою народності») проект угоди, винесений восени 1869 р. на обговорення сейму ініціатором угодовської політики Ю. Лаврівським.

²³ Химка І. «Апология» Михайла Малиновського: до історії кризи у греко-католицькій церкві 1882 року і характеристики поглядів «святоюрців» / Іван Химка // Записки НТШ. – Львів, 1993. – Т. ССХХV: Праці історично-філософської секції. – С. 370.

²⁴ Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми / Мар'ян Мудрий. – С. 592.

²⁵ Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми. Додаток / Мар'ян Мудрий. – С. 600.

§ 5 звернув увагу на мовну проблему, необхідність усебічного розвитку «нашого питомого галицько-руського язика» на народномовній основі (якъ онъ въ устах народа нашего жіе). Підкреслювалося, що галицько-руська мова була самостійна, відмінна від польської і російської мов, але правопис пропонувався етимологічний, а не фонетичний, що, на думку авторів, означав розрив з історичною літературною традицією²⁶. Крім того, у примітці містилася критична оцінка українофільства, що поширювалося в Галичині зусиллями народовців («украинщина вообще и такъ званна Кулишовка въ частности суть нововведеніями, противными духови нашего язика галицько-руського», «українська література не дійшла еще до такой степени совершенства, чтобы могла служить образцемъ» і т. п.). Ключовим було питання самоназви народу, навколо якого були найбільш гострі народовсько-русофільські суперечності в Галичині, зокрема вживати терміни «руський», як вважали народовці, чи «русский», на чому наполягали русофіли. Автори проекту пропонували погодитися на єдиному компромісному варіанті, як «давно писалося», – «русский», тобто з «однымъ с и безъ буквы ъ»²⁷.

У § 6 містився заклик до існуючих руських наукових інституцій спільно працювати «для просвѣщенія народа», що дало б змогу «соединеными силами въ доверію и любвѣ» піднімати освітній рівень населення. Ця теза була розвинута в § 7 документа, де говорилося про потребу об'єднання зусиль у національному таборі, бо «намъ дѣлитися есть дуже небезпечно и вредно» для загального добра «народности нашей галицько-русской». У руслі вищесказаного § 8 висловлював потребу з повагою ставитися до освічених верств суспільства, під якими, очевидно, малася на увазі насамперед церковна ієрархія. Зокрема, варто було відмовитися від необґрунтованих звинувачень «просвѣщенныхъ людей ... то о московщину, то о украинщину, то о польщину...». У § 9 звернуто увагу на проблему навчання і виховання молоді, щоб застерегти її від небезпечної для духовного розвитку суспільно-політичної діяльності, «не сходити на поле политичное...». Останній, § 10 пропонованого проекту обстоював об'єднання політичних газет «Слово» й «Основа», суперечки між якими призводили до розладу серед суспільства, в один часопис під якоюсь іншою назвою²⁸.

У цілому «Мысли...» висловлювали необхідність, з одного боку, порозуміння між галицькими народовцями і русофілами, а з іншого – нормалізації стосунків між польським і руським народами в краї, в основу якої було покладено угодовські ініціативи Ю. Лаврівського. По суті, лист-меморіал Йосифа Сембратовича відображав національну програму староруської еліти, що мала перехідний характер у становленні сучасної національної самосвідомості. Ідея 3-мільйонного галицько-руського народу в розумінні старорусинів не означала етнічної окремішності, а була тільки пунктом відліку для формування ширшої модерної самоідентифікації, до якої ще треба було прийти. Характерно, що вираз «галицько-руська народність» використовувався в ХІХ ст. виключно в контексті порівняння з

²⁶ ЦДАЛ України, ф. 196, оп. 1, спр. 18, арк. 1 зв., 2.

²⁷ Там само, арк. 1, 1 зв., 2.

²⁸ Там само, арк. 2 зв., 3 зв.

панруською чи українською ідентифікаціями²⁹. Староруська програма ідентичності галицьких русинів – це своєрідна межа поступок, на які готові були погодитися діячі русофільського напрямку задля об'єднання національно-політичних сил у боротьбі проти поляків. «Руська рада» офіційно не відповіла на пропозиції митрополита, що, однак, знайшли певний відгук у положеннях прийнятої дещо згодом програми товариства³⁰.

Народовці не підтримали ідею укладення компромісу в питанні національної самоідентифікації, що обговорювалася на засіданні виділу «Просвіти» 5 (17) січня 1871 р. Свою відповідь митрополитові товариство оголосило у відкритому листі від 3 (15) березня 1871 р. авторства К. Сушкевича та А. Вахнянина³¹. Автори листа відштовхувалися від програмної заяви Головної руської ради 1848 р. про самобутність 15-мільйонного українського («руського») народу, окремого від польського і великоруського («мы, галицкы Русины, есьмо частиною 15-миліонового народу руского, одрубного такъ одъ Поляковъ, якъ и одъ Великороссовъ або Москалѣвъ»)³². Незгода в руському таборі в Галичині пояснювалася відступництвом від цієї заяви частини інтелігенції, яка почала сповідувати ідею «народной єдности Русиновъ зъ Великороссами», потребу прийняти «въ письменности лытературный языкъ великорусскій яко свой языкъ власный»³³.

У суперництві двох таборів («сторонництв») – «старшого», русофільського і «молодшого», якого називали «українским», «кулѣшовскимъ», виділ «Просвіти» однозначно став на бік нової української літератури, національної єдності з Наддніпряниною. Було прямо сказано, що в творчості Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського та ін. галичани бачать «нашъ власный родный языкъ и не находимо въ нихъ нычо незрозумілого». По цьому шляху національного розвитку («дорога для насъ природнѣйша») пішли М. Шашкевич та його послідовники в Галичині³⁴. Для порозуміння галицьких народовців з «Руською радою» вважалось неможливим відмовитися від тези про національну самостійність русинів-українців від поляків і росіян. Водночас відкидалася ідея 3-мільйонного «народу руского», про який «аны исторія, аны етнографія нычо не знає, а мы тымъ меньше можемо таку програму попирати, позаякъ она найскорше отвирає ворота до узнання тыхъ трехъ миліоновъ за частину великоруського народа». Більш компромісну позицію керівники «Просвіти» займали щодо правопису. Як було сказано, важливіше звернути увагу «не на правопись, а на чистоту родного слова»³⁵.

²⁹ Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми / Мар'ян Мудрий. – С. 597, 599.

³⁰ Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 140, 141.

³¹ Пропамятне письмо одъ Выдѣла центрального «Просвѣты» до Его Высокопреосвященства Митрополита кирь Іосифа Сембратовича въ справѣ залагодженя домашнихъ споровъ мѣжь Русинами. – Львовъ, 1871. – 4 с. «Пропамятне письмо» надрукувала львівська газета «Основа» в 1871 р. (Ч. 58. – 20 квітня (2 травня). – С. 1–3).

³² Zakład Rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie, skr. 21.XI. Т. 1, к. 40, 41; Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми / Мар'ян Мудрий. – С. 595, 596.

³³ Пропамятне письмо одъ Выдѣла центрального «Просвѣты»... – С. 1, 2.

³⁴ Там само. – С. 3.

³⁵ Там само. – С. 4.

Угодовська ініціатива Йосифа Сембратовича спричинила серед галицько-руських діячів дискусію, яка вийшла за рамки проблеми міжпартійних розбіжностей і сконцентрувалася на питанні магістрального напрямку національного розвитку. На початку 1871 р. проект міжпартійного порозуміння запропонував у листі до редактора «Слова» (ч. 1) В. Стебельський. Не заперечуючи проти аргументів обох течій – русофілів, «панрусів» («стремленіємъ которыхъ объединеніе всѣхъ русскихъ племенъ») та «українофілів» («затѣвающихъ созданіе особою 15-миліонной малорусской національности»), він вважав справою віддаленого майбутнього остаточний розв'язок питання про те, частиною якого народу є галицькі русини – єдиного з великоруським чи окремого малоруського. З цього приводу відверто писалося: «Останемся ли мы особою народностію, или объединимся съ великорусскою, то вопросъ, разрѣшеніе котораго принадлежитъ будущности». Як компроміс пропонувалася система подвійного членства в «Руській раді» та «Просвіті», суть проекту виражалася одним словом: «толеранція»³⁶. Однак суперечності між народовцями і русофілами в той час зайшли занадто далеко, обидві сторони поклали вину за розбрат одна на одну³⁷.

Таким чином, на зламі 60–70-х рр. XIX ст. відбулася диференціація національно-політичних сил Галичини, що поклало початок гострому суперництву між народовцями і русофілами за провід у національному русі протягом наступного десятиліття. На перешкоді ідейній диференціації серед галицько-руських діячів не став і лист-меморіал митрополита Й. Сембратовича «Мысли для согласного поступованя галицкихъ Русиновъ въ дѣлахъ своихъ народныхъ» 8 січня 1871 р. (за новим стилем), адресований «Руській раді» й народовській «Просвіті» з метою примирення позицій народовців і русофілів. Характерно, що керівництво Греко-католицької церкви невдовзі усвідомило непридатність положень меморіалу до нових умов у суспільно-політичному житті Галичини, в 1876 р. внесло до первісного тексту «Мыслей...» зміни. Так, з'явилася теза про відмежування церкви від політики, з документа вилучено критику «українщини», більш толерантно потрактовано фонетичний правопис, посилено увагу до проблеми національної просвіти і розвитку «языка руского» («малоруського») тощо³⁸. Однак вища ієрархія ГКЦ не змогла відвернути посилення русофільських тенденцій, зокрема в середовищі греко-католицького духовенства в 1870-х рр., що стали періодом кризових явищ у розвитку національного руху в Галичині.

Активізація галицького русофільства була своєрідною реакцією на польсько-австрійське порозуміння і перетворення краю практично в польську автономію, а з іншого боку – на посилення антиукраїнських репресій у Росії за Валуєвським циркуляром 1863 р. та Емським указом 1876 р. Русофіли еволюціонували на проросійські позиції, що виразно засвідчив судовий «процес О. Грабар» влітку 1882 р., коли заарештовані (А. Добрянський, І. Наумович та ін.) були звинувачені в намірі відірвати

³⁶ Стебельській В. Проектъ къ примиренію. Письмо къ редактору «Слова» / В. Стебельській // Слово. – 1871. – Ч. 1. – 2 (14) янв. – С. 1, 2.

³⁷ Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми / Мар'ян Мудрий. – С. 596.

³⁸ Там само. – С. 597, 598.

Галичину від монархії Габсбургів і приєднати до Росії³⁹. Суд закінчився для русофілів непогано: лише чотирьох засуджено на кількомісячні терміни ув'язнення, решту – виправдано. Однак під час судових дебатів стали очевидними зв'язки русофільських діячів з Росією і популярність панславистських ідей у Галичині, особливо у провінції⁴⁰. Після судового «процесу О. Грабар» Йосиф Сембратович під тиском австрійської влади зрікся престолу у вересні 1882 р., був звинувачений у неспроможності «подолати москвофільську православну пропаганду серед духовенства і вірних». За кілька тижнів після митрополита на вимогу галицького намісника пішов у відставку і М. Малиновський – його «права рука». Останній стояв на «твердоруських» позиціях, за словами дослідника І.-П. Химки, «боровся проти українофільства серед духовенства навіть у пізніх 1870-х рр. ...»⁴¹.

Очевидно, Йосиф Сембратович не зміг панувати над складною політичною ситуацією в Галичині, а польські інтриги проти нього посилилися внаслідок ініційованої митрополитом антиалкогольної кампанії серед місцевого селянства, що приносила чималі збитки польській шляхті. Як писав владика Софрон Мудрий, митрополит «разом з духовенством ... організував товариства і братства тверезості, підтримав цю акцію проповідями, народними місіями, повчаннями і посланнями», що «розлютило польських панів і викликало їхню реакцію» проти Йосифа Сембратовича. Довіра до митрополита у Відні похитнулася також через його критичне ставлення до проведення згідно з апостольським посланням Папи Лева XIII так званої «Добромильської реформи» 1882 р. Василіянського Чину, до якої залучали отців-єзуїтів, що викликало побоювання серед греко-католицького духовенства в полонізації⁴². Звинувачений австрійською владою 1882 р. «в москвофільстві, у схильності до православ'я і в нерішучості у складних справах управління», Йосиф Сембратович, за словами Софрона Мудрого, опинився в «пригнобленому і розгубленому стані»⁴³. В останні роки життя він мешкав у Римі, де й помер у жовтні 1900 р. і був похований. Після зречення Йосифа Сембратовича адміністративне управління митрополією перейняв його єпископ-помічник і братанич (племінник із боку брата, небіж) Сильвестр Сембратович, що отримав номінацію на митрополита лише в березні 1885 р., а управляв митрополією до 1898 р.⁴⁴. Однак це питання виходить за хронологічні межі дослідження.

³⁹ Приводом до судового процесу був перехід громади с. Гнилички Збарзького повіту на Тернопільщині на православ'я.

⁴⁰ Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 166, 167.

⁴¹ Химка І. «Апология» Михайла Малиновського / Іван Химка. – С. 374.

⁴² Бегей О. Добромильська реформа: передумови та наслідки / Олег Бегей // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2013. – № 1055. – С. 31.

⁴³ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні / Софрон Мудрий. – С. 420, 421.

⁴⁴ Там само. – С. 421, 431.

Игорь РАЙКОВСКИЙ

**ПИСЬМО-МЕМОРИАЛ МИТРОПОЛИТА И. СЕМБРАТОВИЧА
1871 Г. ПО ДЕЛУ НАЦИОНАЛЬНОЙ САМОИДЕНТИФИКАЦИИ
РУСИНОВ ГАЛИЦИИ**

В статье освещаются исторические обстоятельства написания и содержание письма-мемориала митрополита Иосифа Сембратовича (1870–1882 гг.) от 28 декабря 1870 г. (9 января 1871 г.) в деле национальной самоидентификации галицких русинов. Письмо было адресовано лидерам галицких народовцев и русофилов (москвофилов) с целью примирения обеих течений национального движения. Они дискутировали по поводу вопроса, кем являются местные русины-украинцы: частью самобытного украинского народа или более широкого сообщества, в которое входили «великороссы», «малороссы» и «белорусы». Однако акция не смогла преодолеть разъединение сил в национальном лагере, а усиление русофильских влияний в Галиции в 1870-х гг. стало одной из причин отставки И. Сембратовича, который не смог овладеть сложной политической ситуацией.

***Ключевые слова:** митрополит, И. Сембратович, письмо-мемориал, Галиция, народовцы, русофилы (москвофилы).*

Igor RAJKIVSKY

**LETTER MEMORIAL METROPOLITAN JOSEPH SEMBRATOVYCH
1871 IN THE CASE OF THE NATIONAL IDENTITY
OF RUSYNS OF GALICIA**

The article highlights the historical circumstances and content of the letter writing memorial Sembratovych Metropolitan Joseph (1870–1882 gg.) On 28 December 1870 (9 January 1871) in the case of national identity Galician-Ruthenian population. The letter was addressed to the leaders and populists Galician Russophile (Muscophiles) to reconcile the two currents national movement. They debated around the question of who are local Ruthenian Ukrainian: Ukrainian part of the original people or the wider community, which included «Great», «Little Russians» and «Belarusians». However, the action failed to overcome the separation of forces in the national camp, and strengthening Russophile influences in Galicia in 1870. Was one of the reasons for the resignation Y. Sembratovycha that he could not dominate the complex political situation.

***Keywords:** Metropolitan Y. Sembratovych, letter Memorial, Galicia, populists, Russophile (Muscophiles).*